

ELS PRIMERS TEXTOS SOBRE TEORIA DEL PERIODISME

JOSEP MARIA CASASÚS i GURI

La bibliografia antiga sobre matèries relacionades amb teoria de la comunicació en general i, en particular, amb teoria i pràctica del periodisme, és molt minsa a Catalunya.

Fins arribar al llibre *Informe sobre la informació* de Manuel Vázquez Montalbán, editat a Barcelona l'any 1963, només es coneixien dues obres unitàries, dedicades a aquestes especialitats de les ciències de la informació, que fossin escrites i publicades aquí: *El arte del periodista*, de Rafael Mainar (1906), i *Com és fet un diari*, de Josep Morató i Grau (1918).

Les peces amb continguts teòrics que porten data anterior, com les de Joan Corminas i Güell (1849), la de l'alacantí Luis Galdó y López (1865), i les de Félix Sardà i Salvany (1871), Teodor Baró i Sureda (1902), Modesto Sánchez Ortiz (1903) i Ceferino Gorchs, pel que fa, en aquest cas, a una molt concreta tècnica auxiliar del periodisme (la taquigrafia), són en realitat discursos, pròlegs, memoràndums o opuscles de modesta extensió, encara que el text de Sánchez Ortiz s'ha de valorar com una aportació decisiva, important i significativa a l'estudi de l'evolució del pensament professional en els anys del tombant de segle.

La resta de doctrines històriques catalanes en el camp del periodisme i de la comunicació també cal anar-les a pouar en treballs esparsos, conferències, articles o capítols de llibres que abasten aspectes parcials, incidentals, tangencials o col·laterals relacionats amb aquestes disciplines.

Aquesta eixorquia en matèria de teoria del periodisme, que contrasta amb la llarga tradició alemanya sobre estudis periodístics que arrenca del segle XVII, la comparteix la cultura catalana amb la castellana de la mateixa especialitat.

En aquest àmbit de coneixement ens consten com a primeres referències bibliogràfiques espanyoles el *Tratado de Periodismo*, d'Augusto Jerez Perxet; les memòries d'Enrique Vera y González («Z. Vélez de Aragón») (1890); el *Manual del perfecto periodista* (1891), de

Carlos Ossorio y Gallardo; l'assaig de Juan P. Criado y Domínguez (1892), i el manual de composició i impressió de Juan José Morato Caldeiro (1900), als quals seguiren molts anys després una mena de projecte docent molt valuós i interessant titulat *La Escuela de Periodismo* (1930), de Manuel Graña; un llibre important titulat *Grandeza y servidumbre de la prensa* (1930), on el seu autor, el diplomàtic Alfonso Ungría, revela un interès, inusitat en el seu temps, per les teories hemerològiques de l'Otto Groth de *Die Zeitung* (Berlín, 1928), i ja després de la Guerra Civil, *Corresponsales de guerra* (1945), de José Altabella, una de les poques obres que presenta el treball històric sobre la premsa enfocada des de la perspectiva de la Periodística positivista.

Durant el passat segle s'observa a Catalunya, tanmateix, una molt tímida aproximació, en llengua castellana, a la Preceptiva Redaccional des de les posicions de la Retòrica tardana, la bibliografia de la qual compta amb textos escolars cabdals com els de Miguel García (1817), Pau Piferrer (1846), Josep Coll i Vehí (1862), Clemente Cortejón (1890) i Esteve Moreu (1912).

En el tractat clàssic de Coll i Vehí, *Compendio de retórica y poética* (Barcelona, 1894), i en el llibre de Cortejón, *Curso razonado de retórica y poética* (Barcelona, 1890), hi trobem lleugeres al·lusions a una matèria que aleshores, com encara avui per part de molta gent, es considerava un subproducte literari.

Cortejón, concretament, que era catedràtic numerari d'institut de segon ensenyament a Barcelona, despatxa la seva atenció al periodisme en un apartat del llibre que conté només un text de Gil y Zárate que titula «Elocuencia periodística».

Coll i Vehí, que era director del mateix institut de Barcelona, exposa breument la seva incipient doctrina sobre preceptiva periodística, preceptiva que equipara, curiosament, a l'oratoría militar: «La elocuencia militar y la periodística pueden considerarse como dos ramas de la oratoria política. La militar, enérgica y concisa, rehuye toda clase de artificio, impropio de los campos de batalla: *simpliciora militares decent*. Los artículos políticos de los periódicos, escritos para ser leídos hoy, y olvidados mañana, emplean formas enteramente oratorias, y pueden considerarse como una ligera modificación de los discursos parlamentarios.»

El mestratge de Coll i Vehí, i el de Cortejón, com el del doctor Marcè en el Seminari, i el del jesuïta Moreu, en el Col·legi de Casp, influïren, sens dubte, en la formació dels periodistes catalans de la primera meitat del segle XX i, per altra banda, troben ressó fins i tot en els estudis retòrics d'altres països d'Europa. Cas de limitar-nos només als testimonis escrits, he pogut detectar vincles i al·lusions a Cortejón en l'obra de Josep Vicenç Foix; a Coll i Vehí, i al mateix Cortejón, en Guillem Díaz-Plaja; a Marcè en l'obra de Jacint Verdaguer; i a Moreu, en la de «Gaziel» i en la de Josep Maria de Sagarra.

Des d'una perspectiva que desborda els límits de la influència catalana, cal remarcar que a la monumental obra de retòrica literària publicada recentment pel professor de Münster Heinrich Lausberg s'alludeix expressament al compendi del doctor Coll i Vehí com una obra rara, d'interès especial, malgrat el seu caràcter escolar, que el tractadista alemany diu tenir a la seva biblioteca.

Uns anys després de les darreres edicions d'aquests manuals escolars de retòrica que es referien al periodisme com una variant de l'oratòria, l'advocat aragonès Rafael Mainar, que exercí de periodista a Barcelona, tractà de presentar i d'abastar una concepció més àmplia i sistemàtica de la matèria periodística. El manual de Mainar sistematitza una primera teoria del periodisme basada en una classificació dels models de diari, en unes incursions en el camp de l'hemerografia funcional, i en una incipient ordenació dels estils i dels gèneres redaccionals més predominants a l'època.

L'obra de Mainar presenta uns continguts innovadors i avançats si els comparem amb les idees professionals hegemòniques a Catalunya en aquella època. L'autor s'arreglaria decididament a favor del periodisme informatiu, modalitat que, si bé travessava la seva primera fase d'expansió a les cultures periodístiques més desenvolupades, romania aquí encara en unes posicions insignificants i menyspreades. Mainar es decantà clarament a favor del model de diari d'informació (que anomenava diari «industrial», «comercial» o d'«empresa»); valorà positivament la tasca dels reporters i dels gasetillers, enfront de la preeminència professional i del prestigi social dels articulistes; aprecià els canvis que es produïen en el disseny dels diaris a partir de les experiències renovadores d'Augusto Suárez de Figueroa en l'*Heraldo de Madrid*; i dispensà als gèneres informatius i interpretatius un tractament teòric que semblava intuir les grans línies de progrés de la Redacció Periodística durant el segle que començava.

No s'ha pogut escatir encara el grau d'influència que el manual de Mainar hagi pogut exercir en les generacions de periodistes que es formaven en aquells anys del tombant de segle, però cal dir que en el pensament de Miró i Folguera, redactor en cap de *Las Noticias* —el gran diari informatiu d'aquell temps— i mestre de Josep Pla, el més representatiu dels periodistes de la generació moderna catalana, s'hi troben moltes afinitats amb l'autor d'*El arte del periodista*.

L'altra obra teòrica primerenca a Catalunya sobre qüestions periodístiques, la de Josep Morató i Grau, redactor en cap que fou de *La Veu de Catalunya* —successor en aquest càrrec de Raimon Casellas, i «padrí» de «Gaziel» en la seva primera incursió en el món del periodisme—, té un alè i un abast molt diferents. Ultra ser el primer llibre especialitzat en periodisme que aparegué escrit en català, el

manual de Morató recull un pensament professional evolucionat d'acord amb la línia que havia introduït Rafael Mainar a Catalunya i a la vegada més relligat a la vella tradició cultural catalana.

Troblem en Morató les primeres al·lusions catalanes a qüestions d'efemerologia aplicada, centrades, lògicament, en la classificació dels esdeveniments més acostada a criteris de funcionalitat periodística, bo i distingint ja, a efectes teòrics i pràctics, els matisos conceptuals, analítics i experimentals que hi ha entre esdeveniments anunciats, esdeveniments previstos i esdeveniments sobtats.

Aquest no és l'únic aspecte modern dels conceptes que sobre ciència del periodisme conté l'obra de Morató. A la mateixa introducció defineix el periodisme des d'una perspectiva genèrica i global que inclou «tota acció divulgadora de fets o de doctrina per mitjans gràfics que arribin ràpidament al públic». L'autor palesa en aquesta definició un talent i una voluntat sistematitzadores respecte a aquesta activitat que no són massa freqüents en la cultura professional catalana del segon decenni del nostre segle. Talent i voluntat que esdevenen encara més rellevants quan, amb una evident voluntat prospectiva, inclou «l'exhibició cinematogràfica de successos d'interès general, acompanyada de les corresponents notícies aclaridores» com una branca específica del periodisme.

Val a dir que fins aleshores la visió del cinema com a nou mitjà potencial d'informació d'actualitat només s'havia manifestat, de manera molt superficial i relativa, en algunes glosses d'Eugeni d'Ors, concretament una del 1908 —deu anys abans, exactament, que fos publicat el llibre de Morató— que al·ludeix al Cinematògraf «com a instrument documentari».

La referència al cinema que fa Morató en el manual que comento té un to asèptic i acadèmic que és molt d'agrair, en contrast amb altres textos d'aquest periodista, escrits a la mateixa època, en els quals blasma el nou mitjà com a instrument de corrupció i de degradació cultural, posició que compartia amb altres escriptors i publicistes del seu temps, situats curiosament en posicions ideològiques diverses, com Antoni Rovira i Virgili, com Eudald Serra i Buixó, i com Ramon Rucabado i Comerma.

Una de les aportacions més interessants de Josep Morató a la història de la nostra Periodística és aquell argument mitjançant el qual relliga per primer cop el periodisme modern amb la nostra gran tradició medieval en el camp de la crònica literària i historiogràfica. Escrivia Morató que podien «ésser també relligats al periodisme els grans cronistes medievals que vivien la història i la perpetuaven en grans infolis, dels quals tenim a Catalunya els exemples de més alta perfecció en la Crònica del Rei En Jaume, en les de Pere III i Pere IV, i en la d'En Ramon Muntaner, veritables monuments de la nostra literatura».

— Lluny de plantejar aquesta relació en l'estadi confús de l'estricta similitud dels termes emprats per anomenar un gènere historiogràfic i un gènere periodístic, Morató s'anticipa a algunes consideracions de l'erudició i la crítica catalanes contemporànies respecte a aquesta qüestió (les de Martí de Riquer, Miquel Coll i Alentorn, i Francesc Noy, entre d'altres), quan diu que els nostres grans cronistes medievals, en escriure la seva obra, «obeïen al mateix impuls a què obeeix el periodista de raça en ressenyar un esdeveniment que ha viscut».

— És curiós constatar, però, que dins del ventall de la crònica clàssica catalana Morató es decanta aparatosament a favor de Ramon Muntaner, el menys «objectiu», el menys imparcial i asèptic, d'aquells antecedents dels actuals periodistes: «Periodista de raça tal com és entès avui dia el periodisme —diu Morató—, hauria estat ben segur En Muntaner, com ho demostra la seva escriptura viva, nerviosa, noblement apassionada, d'home que escriu a la vegada amb la febre de donar forma literària a ço que ha vist i amb l'afany vehement d'encomanar als altres la seva concepció política-patriòtica.» El nostre autor comentat va encara més enllà en la seva apologia del cronista medieval: «En Ramon Muntaner, nat als nostres dies, hauria estat ben segur, el director d'un gran diari nacional català. La seva prosa inflamada l'hauria fet un mestre d'articulistes doctrinals; la vivacitat i el color amb què descriuria les coses que hauria vist, un model de grans repòrters, rival avantatjat dels que modernament han admirat el món amb llurs extraordinàries proeses.» Per a Morató, Muntaner era alhora un model de periodista d'opinió («articulista doctrinal», diu ell) i un model de periodista d'informació (l'anomena també «gran repòrter»).

— L'apreciació que feia Morató de la labor «periodística» de Muntaner coincideix amb la que, potser a la mateixa època, havia fet Josep Pla, i enllaçava, d'alguna manera, amb els criteris del doctor Coll i Vehí sobre la funció de l'articulisme o, com deia ell, de l'eloqüència o de l'oratòria periodística entesa com una branca de l'oratòria política. No és arriscat, doncs, traçar una línia d'influència en el pensament teòric professional de tombant de segle, que s'inicia amb Coll i Vehí, amb Cortejón i amb Mainar; que des de Mainar influeix en Miró i Folguera, primer mestre de Josep Pla; que des de Coll i Vehí, i des de Cortejón, influeix en Morató, i des d'aquest en el «Gaziel» articulista doctrinal i d'orientació, que fou deixeble d'ell a la redacció de *La Veu de Catalunya*, diari en el qual s'inicià Agustí Calvet en l'ofici de periodista. «Gaziel» havia entrat a *La Veu* gràcies a l'amistat del seu pare amb Josep Morató i Grau, que era aleshores el redactor en cap del diari de la Lliga.

— La capacitat d'anàlisi i de síntesi de Morató com a teòric del periodisme es pot verificar també en el resum d'història del periodisme universal que exposa en la mateixa introducció del seu llibre.

Palesa una excepcional lucidesa a l'hora d'establir corrents de relació entre l'evolució general del periodisme i els avenços materials i tecnològics que s'enregistren en el món de la premsa durant tot el segle XIX.

Hem de remarcar també els dots d'anticipació que revela Morató en tractar aspectes de l'activitat periodística no massa desenvolupats encara en aquells anys, com és ara, per exemple, el disseny i la compaginació de diaris. Rafael Mainar havia tractat aquesta especialitat com si fos una variant que hagués arribat ja al màxim de les seves possibilitats en els prototipus realitzats a Madrid per Augusto Suárez de Figueroa i per Luis Royo Vilanova. Josep Morató, en canvi, no dono per clos aquest procés, ans al contrari, estima com una línia de progrés professional futur la «importància cabdal» que té la compaginació per a un diari. En aquest sentit arriba fins i tot a formular incipientment una teoria sobre el disseny, entès com una solució estrictament estètica —absent, per tant, de consideracions tècniques i d'exigències funcionals—, que presenta moltes afinitats amb els criteris exposats en els darrers anys seixanta, amb molta eficàcia pedagògica, per un mestre recent, Manuel Ibáñez Escofet, a l'Escola de Periodisme de l'Església, de Barcelona, i a l'escola viva d'*El Correo Catalán*, primer, i del *Tele/eXpres*, uns anys més tard.

Fins l'any 1937, amb la publicació dels dos volums de *La Premsa catalana del vuit-cents*, de Josep Maria Miquel i Vergés, no s'enregistra, però, cap més altra edició de llibres relacionats amb teoria del periodisme. La introducció al primer volum d'aquesta obra tan meritòria és de fet una valuosa sistematització de tot el saber global que hi havia a l'època respecte a la Periodística catalana. Es pot dir que el llibre de Miquel i Vergés és, si més no, la primera aproximació metòdica incipient a uns estudis específics de Periodística catalana, malgrat que el gruix més important dels dos volums estigui dedicat íntegrament als resultats de recerques d'hemerografia històrica registral, i a presentar una mena d'antologia de periodistes catalans del segle passat.

Després dels llibres de Morató i de Miquel i Vergés no hem vist cap més altra obra unitària sobre ciència del periodisme editada a Catalunya, en català o en castellà (deixem de banda els grans llibres d'hemerografia registral de Joan Givanel, 1931-1937, i de Torrent i Tasis, 1966, que no inclouen cap consideració de teoria periodística), fins a l'aparició de l'*Informe sobre la informació* de Manuel Vázquez Montalbán, aquell llibre tan innovador en contrast amb la bibliografia espanyola que ja era abundant en aquella època (era el temps del predomini teòric del corrent representat principalment per Juan Beneyto, i per altres teòrics del «Movimiento» més secundaris, com Àrias Salgado i Muñoz Alonso, de l'Església oficial com Sánchez Juliá, i historicistes franquistes com Gómez Aparicio).

La petita obra de Vázquez Montalbán, tot i la seva modèstia era innovadora, fins i tot respecte a la bibliografia mundial sobre la matèria, en la qual no eren freqüents els enfocaments dialèctics des dels quals partia aquell llibret que esdevindria uns anys més tard el text de capçalera de molts estudiants catalans de periodisme. Avui figura encara en moltes bibliografies de programes d'estudi de Periodisme com un punt de referència històric molt significatiu o, com diu el mateix autor, com una «peça arqueològica» que cal situar en el temps en què fou escrita.

El tret més positiu d'aquell treball és el seu didactisme, però també l'aportació d'una reflexió teòrica democràtica sobre la necessitat de trobar una «tercera via» en la confrontació entre els dos grans blocs estratègics mundials, la denúncia dels imperialismes contemporanis i la crítica dels sistemes de poder vigents en aquell moment.

L'assaig primerenc de Vázquez Montalbán es recolzava en les posicions marxistes que sostenia l'autor, però no renunciava a admetre la influència relativa que en alguns aspectes del seu treball —segurament la part més documental i estadística— exerciren les lliçons de professors catalans a l'Escola Oficial de Periodisme com Andreu Roselló, Tomás Acarreta, Manuel Riu i Pere Voltes Bou.

Informe sobre la informació va propiciar, a les noves Escoles de Periodisme i a la naixent Facultat de Ciències de la Informació, la consolidació de línies de pensament teòric i de recerca científica arrenclades en les posicions crítiques del materialisme històric, posicions que es desplegarien paral·leles, per altra banda, a l'evolució de la doctrina acadèmica sobre comunicació que ha estat predominant a Europa al llarg dels dos darrers decennis.

Ens costa molt trobar els peoners catalans de la comunicació, ens costa molt trobar el fil de continuïtat de la nostra tradició nacional en aquesta matèria, el camí emprès en alguns moments ha estat estroncat violentment, però val a dir que la represa ha estat potent, important i esponerosa.